

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-57>

УДК 130.2

Дротенко В.І.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

МЕТОДОЛОГІЯ СТИЛІСТИКИ ХУДОЖНІХ ФОРМ КУЛЬТУРИ

Анотація. Досліджено методи інтерпретації мови форм культури та можливості їх використання для аналізу засобів виразності художньої мови мистецтв. Встановлено, що сучасний філософський аналіз стилістики художніх форм культури повинен методологічно ґрунтуватися на інтеграції методів і підходів міждисциплінарних досліджень: синергетичного, квантового, когнітивного, семіотичного, феноменологічно-діалектичного. Визначено вихідну тезу методології дослідження стилістики художніх форм культури. Це – розуміння мистецтва як моделювальної системи, що здатна генерувати структуровану єдність когнітивного та емоційного аспектів творчості. Встановлено, що художні моделі, інтегруючи когнітивний та емоційний інтелект як основу творчої діяльності людини, виконують функцію збереження культурних символів під час зміни культурних парадигм.

Ключові слова: методологія, мистецтво, стилістика, художня модель, когнітивний і емоційний інтелект.

Drotenko Valentyna

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

METHODOLOGY OF STYLISTICS OF ARTISTIC CULTURES

Summary. The methods of interpretation of the language of the cultural forms and the possibilities of their use for the analysis of the expressive means of the artistic language of the arts are investigated. It is established that the modern philosophical analysis of the stylistics of artistic forms of culture should be methodologically based on the integration of methods and approaches of interdisciplinary researches: synergetic, quantum, cognitive, semiotic, phenomenological and dialectical. The starting point of the methodology of the study of the stylistics of artistic forms of culture is determined. It is an understanding of art as a modeling system able to generate a structured unity of cognitive and emotional aspects of creativity. It is established that artistic models, integrating cognitive and emotional intellection as the basis of a person's creative activity, perform the function of preserving cultural symbols while changing cultural paradigms. The peculiarity of the newest cultural formation is the possibility of circulation of possible artistic forms, historical styles. The condensation of opportunities in the artistic model determines the prospects for the development of artistic culture. Cognitive intellection is directed to the knowledge of the intelligent in reality, true in the mind itself, to identify the possibility of creating new models of being. As a result, there is a transition to another modality – into the realm of the conceivable possible. The unity of cognitive and emotional intellection, forming the content and form of the artistic model, determines the possibility of actualization of various historical and modern artistic styles. Philosophical concepts become the starting point of research and development work on the creation of a new socio-cultural reality, which has no fundamental limitations in time and space. Mastering such a methodology will enable the development of innovative compositional solutions, authoring techniques and technologies in the system of art education and artistic creation.

Keywords: methodology, art, stylistics, artistic model, cognitive and emotional intellection.

Постановка проблеми. В умовах розвитку штучного інтелекту, на думку історика Ю. Н. Харари [7], сучасна людина повинна розвивати у собі чотири «К» – критичне мислення, співробітництво (колаборацію), комунікацію, креативність, щоб здобувати з інформації зміст та укладати картину світу. З погляду С.Дж. Стайна і Говарда Бука [там само], важливим стає «вміння правильно тлумачити обставини, інтуїтивно вловлювати те, чого хочуть від нас інші люди, відчувати їх сильні й слабкі сторони, протистояти стресу і бути чарівним». Отже, актуалізується проблема формування здатності людини розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію й бажання інших людей та свої власні, а також уміння керувати своїми емоціями та емоціями інших, що окреслюється категорією «емоційний інтелект» (EQ) на противагу «когнітивному» (IQ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Матрицю компетентностей сучасної людини на

старті кар'єри очевидно складатимуть (1) базова грамотність фундаментальних дисциплін (серед яких окрім природничих дисциплін **антропология, філософія і мистецтво**) та (2) базові навички (серед них конкурентними будуть **нестандартне мислення, креативність та емоційний інтелект**) [6].

На думку К. Леві-Стросса [2], структурна антропология і філософська герменевтика – це той тип об'єктивності, який (1) формує нові категорії мислення, сприяє уведенню нових понять часу і простору, протиставлень і протиріч, не властивих традиційному мисленню; (2) дозволяє проникнути в систему логічних категорій і моральних цінностей; (3) складає базові теоретичні засади дослідження явищ мистецтва, аналізу художньої творчості в контексті культури.

З погляду Роберта Музіля, автора книги «Людина без властивостей» [5], творче кредо сучасної цивілізації – мистецтво «жити гіпотетич-

но», перетворюючи кожен позицію, зафіксовану в культурі, на одну з можливостей власного існування. Не тільки різні види і жанри культури, а й культура в цілому сприймається як одна з можливостей полікультурного або міжкультурного існування на перехресті різних етнічних, історичних, професійних культур, кожна з яких для окремого індивіда видається як можливість подолання стереотипів «успадкованої» культури. Однак це тільки можливість, яку він може спрогнозувати, але яку йому не дано повністю втілити.

Ця *конденсація* *можливого* визначає особливості новітньої культурної формації. Насамперед у творах мистецтва відчувається можливість багатьох історичних стилів, проте жоден з них не реалізується цілком. У них закладена багатоваріантність читання, модель для збірки багатьох текстів. Гіпертекст передбачає багато можливостей свого прочитання, припускає вільне переміщення від одного фрагмента до іншого у будь-якій послідовності.

Виділення не вирішеної раніше частини загальної проблеми. Інтелектуальна діяльність (когнітивний інтелект) людини спрямована на пізнання *розумного* в дійсності, *дійсного* в самому розумі, на виявлення *можливостей* створення нових моделей буття. Отже, інтелектуальна діяльність людини переходить в іншу модальність, у сферу *можливості можливого*, а філософські категорії (концепти) стають вихідним пунктом дослідно-конструкторських робіт (концепцій) зі створення нової соціокультурної реальності, яка не має принципових обмежень у часі та просторі. У методологічному плані сучасна філософія на стадії концептивізму послуговується методами і підходами міждисциплінарних досліджень: синергетичним, квантовим, когнітивним, семіотичним, феноменологічно-діалектичним. Дослідження й визначення теоретико-методологічних основ їх взаємозв'язку дозволить перейти на концептивний рівень філософського аналізу новітньої культурної формації у цілому і художньої творчості зокрема, що безпосередньо пов'язана із формуванням емоційного інтелекту.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз методів інтерпретації мови форм новітньої культури та з'ясування можливості їх використання для аналізу засобів виразності художньої мови мистецтв, що постають засадничими у формуванні концептуальної єдності когнітивного та емоційного інтелекту.

Виклад основного матеріалу. *Синергетика*, як теорія самоорганізації й еволюції систем, виходячи з факту, що складна система не є стаціонарною, але має кілька можливих форм реалізації, аналізує явища і процеси в системі з точки зору виявлення властивостей, якими не володіє жодна з її частин, – *нелінійності, невизначеності, нестабільності*.

Квантовий підхід ґрунтується на принципах *невизначеності й доповнюваності*. Принцип невизначеності в онтологічній картині світу надає перевагу процесуальності, актуальності та потенціальності; а принцип доповнюваності, долаючи розрив між об'єктивною реальністю і суб'єктом, доповнює опис досвіду спостерігача розумінням його властивостей, доводить можливість і

необхідність визнання ментальної каузальності, коли вирішальною стає внутрішня *інтуїція*.

Когнітивний підхід визнає, що відмінності в пізнавальній діяльності особистості зумовлені відмінностями психічних репрезентацій інформації у різних індивідів. Теорія особистісних конструктів зосереджена на концептах, що використовуються індивідами з метою інтерпретації самих себе і свого соціального оточення, на когнітивних структурах (схемах), що допомагають індивіду сприймати, організовувати і зберігати інформацію. Когнітивний підхід дозволяє перейти від безпосереднього розгляду когнітивного як ментального і психічного до розуміння когнітивного як специфічного способу виразу знання (способу презентації та оперування), як прояву когнітивної діяльності людини. Новітнім є виявлення *діалектики суб'єктного та об'єктного* виміру когнітивних практик.

Семіотичний підхід окреслює людину як семіотичну істоту, яка не тільки використовує знаки, але знає, що існують знаки внаслідок людської лінгвістичної здатності моделювати таку фундаментальну дійсність, яка ніколи не виникає перед каналами відчуття. Це – дійсність стосунків як таких. Ця фундаментальна дійсність припускає досвід, для якого наявна відмінність між об'єктами й речами, і який спроможний конструювати генетично об'єктивний об'єктний світ. Семіотичність і вторинність даної людині реальності – провідне положення концепції симуляції. Її пізнавальна стратегія орієнтується на *конструктивність уявлення*. Об'єкт можливий лише внаслідок семіотичного зусилля суб'єкта (М. Мерло-Понті). Безпосередність об'єкта виявляється виключно вторинним конструктом. Показником сучасної культури семіотика вбачає *заміну реального знаками реального*. Тому, на думку Ж. Бодрійяра, сучасність – це ера тотальної симуляції.

Про нерозривність інтуїтивного бачення світу і природної мови, про роль мови в «конструюванні світу об'єктів», у формуванні картини світу в повсякденній свідомості йдеться у праці Е. Кассирера «Філософія символічних форм» (1923–1929 рр.). Філософія символічних форм розкриває проблему спрямованості символічного вираження. Автор підкреслює, що у сфері мистецтва та художнього вираження естетичне *означає* те, що в ньому образ (зображення) залишається визнаним і, щоб виконати свою функцію, не зрікається себе і свого змісту. Одиничне стає *знаком* як тільки воно сприймається не тільки у своєму просторово-часовому існуванні, а як змістовне вираження. Знак у цьому випадку співвідноситься з усім і все перетворює в себе. Одночасно він входить у ціле чуттєво-конкретного буття і зливається з ним [1, с. 262].

Естетична свідомість вдається до чистого «спостереження» і розробляє форму споглядання. Образи, які породжуються діяльністю свідомості, виявляють іманентну значущість. Вони стверджують себе «кажимістю» в зіставленні з емпірично-реальною дійсністю речей. Однак ця «кажимість» має власну істину, тому що володіє власною закономірністю. Водночас у зверненні до цієї закономірності виникає нова свобода свідомості: образ тепер не впливає зворотно на духовне як дещо самостійно-речове, а стає для нього чистим виразом його власної творчої сили [1, с. 267].

Про творчу роль мови в сприйнятті людиною дійсності та вплив мови на саму дійсність внаслідок «конструктивно-технічного» ментального акту йдеться у працях О.Ф. Лосева. Принцип лінгвістичної доповнюваності припускає додаткове «бачення» світу через «мовні уявлення», які виникають як наслідок специфічних особливостей природних мов. Семантичний акт є не просто відтворенням предметів у розумі людини, але конструкція певного їх розуміння. За умови реального існування предмету мова нерідко додає дещо неймовірне – нове в сприйнятті дійсності. Мовне позначення виходить не просто з відображення дійсності, але з комунікативного використання дійсності, через її перероблювання.

З позицій феноменологічно-діалектичного підходу О.Ф. Лосев у праці «Філософія імені» (1927 р.) аналізує поняття вираження, виразності, яке відбиває енергію, ейдос сутності, смислову тотожність логічного й алогічного, тобто виражає логічне алогічними засобами. Момент вираження в слові конструє сенс предметної суті. Енергія сутності невіддільна від самої сутності. Вона об'єднує «об'єкт» і «суб'єкт». Вона не створюється суб'єктом, проте суб'єкт може перетворювати її. Більше того, вона і суб'єкта оформлює й осмислює. Суб'єкт активно переробляє себе, щоб утилити в собі цю енергію, а енергія сутності речі все більше в ньому здійснюється.

Під виразом сенсу або символом О.Ф. Лосев розуміє співвіднесеність сенсу з алогічними моментами. Можна говорити про висловлювання різних моментів ейдосу (сенсу). Є вираз ейдосу і є вираз логосу, тобто вираз «конкретного» сенсу і «абстрактного» сенсу. Логос вираження ейдосу є предметом естетики; логос вираження логосу є предметом граматики; логос вираження самого виразу є предметом стилістики [3, с. 183–184]. Отже, стилістика аналізує готову художню форму і досліджує питання про долю цієї форми в «інобутті», яке для неї є «іншим».

У роботах Ю.М. Лотмана зазначено, що в реально-історичному функціонуванні мова і культура невіддільні. Мова занурена в контекст історичних традицій і ментальності, в контекст культури. Культура – генератор структурності, вона створює навколо людини соціальну сферу, яка уможлиблює суспільне життя. Звідси випливає формула «мова – культура – дійсність», у якій культура опосередковує вплив мови на дійсність.

Взаємодію із зовнішнім середовищем можна уявити собі як отримання і дешифрування певної інформації, перетворення її на знаки, завдяки яким можлива комунікація в людському суспільстві. Певні види інформації можуть зберігатися й передаватися тільки за допомогою спеціально організованих мов, які пристосовані для даного типу моделювання й комунікації. Будь-яка комунікативна система може виконувати моделювальну функцію і, навпаки, всяка моделювальна система може відігравати комунікативну роль.

Мистецтво є унікально організованим генератором мови особливого типу. Створюючи й сприймаючи твори мистецтва, людина передає, отримує і зберігає особливу художню інформацію, яка невіддільна від структурних особливостей художніх текстів.

Мистецтво – вторинна моделювальна система. Художня думка реалізує себе через структуру і не існує поза нею. Ідея художника реалізується в його моделі дійсності. Ідея в мистецтві – завжди модель, що відтворює образ дійсності. Не випадково мистецтво в своєму розвитку відхиляє застарілі повідомлення, але зберігає у своїй пам'яті художні мови минулих епох. Історія мистецтв – це відродження художніх мов минулого, які сприймаються як новаторські. У мистецтві позначається постійна тенденція до формалізації змістовних елементів, до їх застигання, переходу зі сфери змісту в умовну область інформаційного коду. І, навпаки, – прагнення осмислити все в художньому тексті як значуще й не випадкове.

Мова мистецтва створює художню модель конкретного явища, тобто моделює універсум у найбільш загальних категоріях, які для конкретних речей і явищ є формою існування. Таким чином, вивчення художньої мови творів мистецтва не тільки дає нам індивідуальну норму естетичного спілкування, але відтворює модель світу в її найзагальніших рисах. Вибір митцем певного жанру, стилю або мистецького напрямку – це вибір мови, якою він збирається «говорити» з читачем/глядачем і яка входить до складної ієрархії художніх мов даної епохи, даної культури, даного народу.

Сприйняття твору мистецтва є водночас і актом пізнання, й чуттєвою насолодою. Як зазначає Ю. Лотман, процес пізнання неминуче зводить текст до рівня абстрактної мови. Втім, після того, як текст зрозумілий, ми продовжуємо бачити, чути, відчувати й отримувати від нього радість чи страждання. Інтелектуальна насолода – це зведення маси різноманітного матеріалу до однієї системи. Час інтелектуальної насолоди – розуміння – усвідомлюється людиною як мить. Чуттєва насолода триває, поки є певна реальність, що підлягає почуттям [4, с. 68].

Мистецтво, насамперед, переробляє незнаковий матеріал на знаки, здатні зумовлювати інтелектуальну радість (а отже, формувати емоційний інтелект), і обертає знаки на уявну фізичну реальність другого порядку (віртуальну реальність), перетворюючи знаковий текст у квазіматеріальну тканину, що спроможна надавати емоційну насолоду. «Створюючи людині умовну можливість говорити з собою на різних мовах, по-різному кодуєчи своє власне «я», мистецтво допомагає людині вирішити одне з найістотніших психологічних завдань – визначення своєї власної сутності» [4, с. 72]. На цьому аспекті праці Ю. Лотмана наголошує й С. Черепанова [8], аналізуючи знаково-символічну специфіку мистецтва. Проте, на нашу думку, особливо актуальними у контексті досліджень стилістики художніх форм є визначені автором «Структури художнього тексту» теоретичні аспекти мистецтва як моделювальної системи.

Твір мистецтва є кінцевою моделлю нескінченного світу. Він є зображенням нескінченного в кінцевому, цілого в епізоді. Твір мистецтва не може будуватися як копіювання об'єкта в притаманних йому формах; він є відбиттям однієї реальності в іншу. Моделюючи безмежний об'єкт (дійсність) засобами кінцевого тексту, твір мистецтва своїм простором заміщає не частину зображуваного життя, але все життя в його сукупності. Твір мистецтва може виконувати численні

не мистецькі функції, які приховують естетичне сприйняття тексту. Навіть більше, мистецький твір, для того щоб сприйматися естетично, повинен обов'язково мати не тільки естетичну, але й соціокультурну творчу функцію.

Слід окреслити тезу Ю. Лотмана щодо необхідності обґрунтування не тільки відмінності між інтелектуальною і чуттєвою насолодою [тобто – між «когнітивним» (IQ) та «емоційним інтелектом» (EQ), наголосимо ми], але їх принципову єдність з погляду антиномії: *інформація – ентропія*.

Сутністю *ентропії* (інформаційної та інтелектуальної) є міра невизначеності та непередбачуваності інформації. Ентропія непередбачуваності виявляє невизначеність майбутнього стану і визначає число альтернативних рішень. Ентропія невідповідності характеризує поточний стан і відхилення, пов'язані з низькою компетентністю та застарілими технологіями.

З точки зору методології наукових досліджень структурована цілісність *інформації* забезпечує зниження невизначеності та непередбачуваності процесу дослідження. У даному випадку принципова єдність когнітивного та емоційного інтелекту, утворюючи зміст і форму художньої моделі, визначає можливість актуалізації різноманітних історичних та новітніх мистецьких стилів.

Висновки і пропозиції. З погляду сучасної філософії (на стадії концептивізму) вивчення потребують питання про доцільність елементів наукового моделювання в мистецьких творах, про нехудожню функцію мистецтва, про випадки художнього функціонування нехудожніх текстів.

Наукові моделі, як засіб пізнання, певним чином організовують когнітивний інтелект людини. *Ігрові моделі*, як специфічна форма діяльності, організовують поведінку людини. *Художні моделі*, інтегруючи наукову та ігрову моделі, організовують *одночасно* і когнітивний, і емоційний інтелект як основу творчої діяльності. Художні моделі виконують функцію збереження символів при зміні культурологічних парадигм. А кругообіг можливих мистецьких форм визначає перспективи розвитку художньої культури.

Сучасний філософський аналіз стилістики художніх форм культури методологічно ґрунтується на інтеграції методів і підходів у дослідженні мистецтва, що розуміють його як моделювальну систему, здатну генерувати структуровану єдність когнітивного та емоційного аспектів. Оволодіння такою методологією дозволить проваджувати розробки та інноваційні композиційні рішення, авторські методики і технології у системі мистецької освіти і художньої творчості.

Список літератури:

1. Кассирер Эрнст. Философия символических форм. Том 2. Мифологическое мышление. Москва; Санкт-Петербург : Университетская книга, 2002. 280 с. (Книга света). URL: <https://www.twirpx.com/file/687159/>
2. Леві-Стросс Клод. Структурна антропология. URL: http://yanko.lib.ru/books/cultur/stross_struktur_antrop.htm#_Toc76573542
3. Лосев А.Ф. Философия имени / Самое само: Сочинения. М. : ЭКСМО-Пресс, 1999. 1024 с. URL: <https://gigabaza.ru/doc/57990-pall.html>
4. Лотман Ю.М. Структура художественного текста // Лотман Ю.М. Об искусстве. СПб. : «Искусство–СПБ», 1998. С. 14–285. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/Lotman/_Intro.php
5. Музиль Роберт. Человек без свойств: роман / Роберт Музиль. URL: <https://www.e-reading.club/book.php?book=40125>
6. Освіта. Стратегія України 2030 / Український інститут майбутнього. Київ, квітень 2019. URL: <https://www.slideshare.net/UIFuture/2030>
7. Савинова Елена. Фоно сапиенс: как не раствориться в «черном зеркале»? (Лонгрид) / Проект WelcomeToMA © и «ILike.Boston»™. URL: <https://welcometoma.com/phono-sapiens>
8. Черепанова С. Художній потенціал філософії освіти: знаково-символічна специфіка мистецтва. *Філософія освіти*. 2012. № 1-2(11). URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/hudozhnii-potentsial-filosofiyi-osviti-znakovo-simvolichna-spetsifika-mistetstva>

References:

1. Kassirer Ernst (2002). *Filosofiya simvolicheskikh form. Tom 2. Mifologicheskoe myshleniye* [The philosophy of symbolic forms. Volume 2. Mythological thinking]. Moskva; Sankt-Peterburg : University book (Kniga sveta). Available at: <https://www.twirpx.com/file/687159/> (in Russian)
2. Levi-Stross Klod (1997). *Struktorna antropologhiia* [Structural Anthropology]. Available at: http://yanko.lib.ru/books/cultur/stross_struktur_antrop.htm#_Toc76573542
3. Losev, A.F. (1999). *Filosofiya imeni* [Philosophy Name]. *Samoe samo: Sochineniya* [Thing itself: Works]. Moskva : EKSMO-Press. Available at: <https://gigabaza.ru/doc/57990-pall.html> (in Russian)
4. Lotman, Yu.M. (1998). *Struktura khudozhestvennogo teksta* [The structure of the art text]. Lotman Yu.M. *Ob iskusstve* [About art]. St. Petersburg : “Art – St. Petersburg”. Available at: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/Lotman/_Intro.php (in Russian)
5. Muzil Robert (1930). *Chelovek bez svoystv: roman* [Man Without Properties: A Novel]. Available at: <https://www.e-reading.club/book.php?book=40125>
6. *Osvita. Stratehiia Ukrainy 2030* (2019). [Education. Strategy of Ukraine 2030]. *Ukrainskyi instytut maibutnoho* [Ukrainian Institute of the Future]. Kiev. Available at: <https://www.slideshare.net/UIFuture/2030> (in Ukrainian)
7. Savinova Helena (2019). *Fono sapiyens: kak ne rastvoritsya v «chernom zerkale»?* (Longrid) [Fono sapiens: how not to dissolve in the “black mirror”? (Longrid)] (electronic journal). *WelcomeToMA © and ILike.Boston™ project*. Available at: <https://welcometoma.com/phono-sapiens>
8. Cherepanova, S. (2012). *Khudozhnii potentsial filosofii osvity: znakovo-simvolichna spetsifika mystetstva* [The artistic potential of educational philosophy: the symbolic and symbolic specificity of art]. *Filosofia osvity* [The Philosophy of Education] (electronic journal), no. 1–2(11). Available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/hudozhnii-potentsial-filosofiyi-osviti-znakovo-simvolichna-spetsifika-mistetstva>